

ГОРАД У ПАЭТЫСЦКАЙ ПАЭМЕ «ЭДЫСАН» В. НЭЗВАЛА

Ю. А. Шлемен

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр-т Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь,
yulenska.shlemen@mail.ru;*

Навуковы кіраўнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт А. У. Вострыкава

Разглядаецца вобраз горада ў паэме В. Нэзвала «Эдысан», напісанай у паэтысцкі перыяд творчасці. Мэтай навуковага даследавання з’яўляецца выяўленне спецыфікі адлюстравання гарадской прасторы ў творы, прысвечаным усхваленню развіцця і цывілізацыі. Асабліва ўвага нададзена даследаванню вобраза Прагі, а таксама тым мастацкім сродкам, з дапамогай якіх апісваецца чэшская сталіца. Прыведзены аналіз тропаў і сінтаксічных фігур, што выкарыстоўваліся аўтарам у паэтысцкім кірунку. Вылучэнне асноўных матываў, ужытых у паэме, паказвае, што ў творы спалучаюцца паэтысцкія і сюррэалістычныя рысы. Гэта дазваляе павоўнаму паглядзець на вобраз гарадскога асяроддзя ў паэтычнай спадчыне В. Нэзвала.

Ключавыя словы: В. Нэзвал; вобраз горада; вобраз Прагі; паэтызм; сюррэалістычныя рысы.

ГОРОД В ПОЭТИСТСКОЙ ПОЭМЕ «ЭДИСОН» В. НЕЗВАЛА

Ю. А. Шлемен

*Белорусский государственный университет,
пр-т Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь,
yulenska.shlemen@mail.ru;*

Научный руководитель – кандидат филологических наук, доцент Е. В. Вострикова

Рассматривается образ города в поэме В. Незвала «Эдисон», написанной в поэтистский период творчества. Целью научного исследования является выявление специфики отражения городского пространства в произведении, посвященном восхвалению развития и цивилизации. Особое внимание уделено исследованию образа Праги, а также тем художественным средствам, с помощью которых описывается чешская столица. Приведен анализ тропов и синтаксических фигур, использовавшихся автором в поэтистском направлении. Выделение основных мотивов, примененных в поэме, показывает, что в произведении сочетаются поэтистские и сюрреалистические черты. Это позволяет по-новому посмотреть на образ городской среды в поэтическом наследии В. Незвала.

Ключевые слова: В. Незвал; образ города; образ Праги; поэтизм; сюрреалистические черты.

THE CITY IN THE POETIC POEM «EDISON» BY V. NEZVAL

Y. A. Shlemen

*Belarusian State University,
4 Independence Avenue, 220030, Minsk, Belarus,
yulenska.shlemen@mail.ru;
Supervisor – PhD, Ass. Professor A. U. Vostrykava*

The article examines the image of the city in V. Nezval's poem «Edison», written during the poetic period of creativity. The purpose of the scientific research is to identify the specifics of the reflection of urban space in a work dedicated to the praise of development and civilization. Special attention is paid to the study of the image of Prague, as well as to the artistic means by which the Czech capital is described. The analysis of the tropes and syntactic figures used by the author in the poetic direction is given. Highlighting the main motifs used in the poem shows that the work combines poetic and surrealist features. This allows us to take a fresh look at the image of the urban environment in the poetic heritage of V. Nezval.

Keywords: V. Nezval; the image of the city; the image of Prague; poetics; surreal features.

В. Нэзвал увайшоў у гісторыю чэшскай паэзіі як прадстаўнік разнастайных плыняў, праз якія прайшла чэшская літаратура на пачатку XX ст. Нездарма рускі даследчык М. Лаштавічка адзначаў: «Яго называлі “дзіўным чараўніком”, “казачнай курачкай, якая нясе залатыя яйкі”, часам нават “каралём чэшскіх паэтаў”, але адначасова таксама “большавіцкім падхалімам”, “чалавекам, які прадаўся чырвоным” або “падхалімам уплывовых”» [1]. Усё гэта сведчыць пра разнастайнасць творчых поглядаў паэта. Ён стаў заснавальнікам чэшскага паэтычнага кірунку паэтызм, стаяў ля вытокаў стварэння сюррэалістычнага напрамку.

Паэма «Эдысан» («Edison», 1927) лічыцца адным з яркіх прыкладаў твораў, напісаных у рэчышчы чэшскага паэтызму, у якім аўтар «спрабуе апець багаты духоўны свет чалавека-стваральніка» [2, с. 156]. Аўтар выкарыстоўвае ўсе прыкметы, характэрныя для дадзенага кірунку. Паэма багатая на стылістычныя фігуры, што дазваляе В. Нэзвалу падкрэсліць значнасць адкрыццяў, паказаць узаемасувязь паміж чалавекам і даследаваннем свету. Так, даволі часта сустракаюцца анафары, якія звязваюць радкі асацыятыўна і дазваляюць выклікаць у рэцыпіента цэлы шэраг вобразаў і ўяўленняў, якія ён можа дапоўніць паводле свайго ўспрымання паэмы: jako akrobat jenž přešel po lanu, jako matka která porodila dítě, jako rybář který vytáh plné síťe (як акрабат які прайшоў па канаце // як маці якая нарадзіла дзіця // як рыбак які выцягнуў поўную сетку рыбы) [3, с. 109]. Ужытыя метафары падкрэсліваюць важнасць адкрыццяў: světlo které Edisonovy žárovky vytváří // vnáší světlo do duší lidí (святло якое лампачкі Эдысана ствараюць // уносіць святло ў душы людзей) [3, с. 107]. Часам аўтар звяртаецца да аднастайных сказаў, каб выклікаць адчуванне хуткаплыннасці жыцця і акцэнтаваць увагу на неабходнасці займацца даследаваннем і вывучэннем навакольнага свету: Velký Věstník ve voze! Sážíš! Tiskneš! Válka! Srážky! Eroze! (Вялікі Вестнік

у машыне! Садзіш! Друкуеш! Вайна! Сутыкненні! Эрозія!) [3, s. 106]. Асаблівасць паэмы праяўляецца ў адсутнасці знакаў прыпынку, што стала яскравай рысай паэтызму і далей выкарыстоўвалася сюррэалістамі. Літаратурная крытыка ацаніла значнасць твора ў літаратурнай спадчыне чэшскага паэта. Расійская даследчыца Л. Будагова адзначае: «Віртуозная лёгкасць шасцістопнага харэя, мілагучнасць рыфм, зіхатлівыя каскады асацыятыўных вобразаў дапамаглі Нэзвалу стварыць свой шэдэўр – паэму Эдысан (1927), адлюстравышы ў ёй пашану да вялікага амерыканца і творчага чалавека ўвогуле, а яшчэ захапленне жыццём, жыццём без упрыгожання, дзе ёсць месца ўсяму – падзвігам і злачыствам, святлу і цемры, гору і шчасцю» [4, с. 370].

Кампазіцыйна ліра-эпічная паэма складаецца з пяці частак, кожная з якіх пачынаецца рэфрэнам: *Naše životy jsou...* (Нашы жыцці ёсць...) [3, s. 105]. У першых частках уводзіцца параўнанне з адмоўнай канатацыяй: *truchlivé jak pláč* (тужлівыя як плач) [3, s. 101], *strmé jako vrak* (стромкія як аскепкі) [3, s. 104], *bludné jako kruh* (заганныя як круг) [3, s. 108], *naše životy se nikdy nevrací* (нашы жыцці ніколі не вернуцца) [3, s. 111]. Толькі ў пятай частцы аўтар ужывае станоўчае параўнанне, у чым прасочваецца сувязь з паэтызмам: *naše životy jsou těšivé jak smích* (нашы жыцці пацешлівыя як смех) [3, s. 116]. На працягу ўсяго твора сустракаецца рэфрэн, які на пачатку паэмы мае песімістычнае гучанне, аднак пры разгортванні сюжэта В. Нэвала заўважае радасць паўсядзённага жыцця: *Bylo tu však něco těžkého co drtí // smutek stesk a úzkost z života i smrti* (Было тут аднак нешта цяжкае што знішчае // смутак туга і трывога ад жыцця і смерці) [3, s. 101] – *bylo tu však něco krásného co drtí // zapomnění na stesk života i smrti* (было тут аднак нешта прыгожае што знішчае // забыццё пра смутак жыцця і смерці) [3, s. 118]. Такі матыў нехарактэрны для паэтыскага кірунку. Тлумачыцца гэта тым, што паэма «Эдысан» была напісана ў 1927 г., калі большая частка пісьменнікаў адмаўлялася ад паэтызму, паколькі аўтары пачалі заўважаць цяжкасці звычайнага жыцця. Разам з тым асноўныя рысы чэшскай літаратурнай плыні некаторы час яшчэ прысутнічалі ў іх творчасці. С. А. Шэрлаімава лічыць, што «да 1926–1927 гг. у творчасці па сутнасці ўсіх таленавітых паэтаў, так ці інакш звязаных з паэтызмам, мы сустракаемся з рэзкай рэакцыяй на бачанне “свету, які смяецца”, з узмацненнем змрочных тонаў, мноствам вершаў пра няшчасці і смерці» [5, с. 44]. Звязана гэта са знікненнем віталісцкіх матываў у паэзіі і пагаршэннем грамадска-палітычнага стану. Значнасць дадзенай паэмы ў паэтычнай спадчыне В. Нэвала заключаецца ў тым, што аўтар спалучае змрочныя матывы паўсядзённага жыцця звычайных людзей і светлы вобраз навуковых адкрыццяў: *Skláněje se z mostu uviděl jsem stín // sebevrahův stín jenž padal do hlubin // bylo tu však něco těžkého co pláče // byl to stín a smutek hazardního hráče* (Нахіліўшыся над мастом я ўбачыў цень // самазабойцы цень які падаў углыбіню // было тут нешта цяжкае што плача // быў гэта цень і смутак азартнага гульца) [3, s. 102] – *už se vznáší světla mezi listím stromů // už se chvěje v sněhu elektrický drát // už se blíží doba světlých promenád* (ужо ўзносіцца святло паміж лісцямі дрэў // ужо дрыжыць у снезе электрычны дрот // ужо набліжаецца перыяд светлых праменадаў) [3, s. 112]). Чэшскія і расійскія літаратуразнаўцы сцвярджаюць, што

паэма «Эдысан» была напісана ў рэчышчы паэтысцкага кірунку. Як было намі адзначана раней, у ёй сустракаюцца матывы ценяў, двайнікоў, успамінаў, што характэрна для сюррэалізму, да якога В. Нэзвал пазней прыйдзе ў сваёй паэзіі. Гэта дазваляе казаць пра тое, што ў творы пераплятаюцца паэтысцкія і сюррэалістычныя рысы.

У паэме прысутнічаюць тры асноўныя вобразы, раскрытыя В. Нэзвалам з мэтай узвялічвання навукова-тэхнічнага прагрэсу: вобраз вынаходніка, паэта і горада. Асабліва сьць адлюстраваньня горада на працягу ўсяго твору заключаецца ў тым, што паэт называе канкрэтныя чэшскія топасы, што дазваляе чытачу адчуць прысутнасць у чэшскай сталіцы: *Vracel jsem se domu pres most Legii // zpívaje si v duchu malou árii // piják svetel nocních bárek na Vltave // z hradcanského domu bilo dvanáct právě* (Вяртаўся я дадому праз мост Легіі // спяваючы ў душы малую арыю // п'ючы залпам агні начных суднаў на Влтаве з градчанскага дома біла дванаццаць) [3, s. 102]. Напрацягу ўсяго твору аўтар не згадвае назву Прагі, таму толькі па назве пражскіх раёнаў можна зразумець, у якім горадзе адбываюцца падзеі: *šli jsme ruku v ruce v otevřeném snění // za mesto kde roscínaly Košíře* (ішлі мы рука ў руцэ ў адкрытым сне // за горад дзе пачыналіся Кашыржы) [3, s. 102]. Пры звароце да асобы Т. А. Эдысана і апісанні яго біяграфіі аўтар пераносіць месца дзеяння ў амерыканскі горад Нью-Ёрк, прычым узгадвае гарадскія аб'екты, якія дазваляюць паглядзець на горад вачыма лірычнага героя: *Jednou krácel po New Yorku dobrodruh // bylo odpoledne s vlahým sluncem v máji // chodec zastavil se mlčky na Broadwayi // pred palácem West Union Telegraf // kde to hucelo jak na rozvodné desce // byl to kamelot a velký vynálezce* (Аднойчы крочыў па Нью-Ёрку авантюрыст // быў поўдзень з цёплым сонцам у маі // пешаход спыніўся моўчкі на Бродвее // перад палацам тэлеграфа Вэст Юніон // дзе ўсё гуло як на размеркавальным шчыце // гэта быў газетчык і вялікі вынаходнік) [3, s. 108]. Напрыканцы паэмы паэт зноў пераносіць хранатоп у чэшскую сталіцу, што дазваляе казаць пра закальцаваную структуру твору: *Už zas trhat ve snáchbledé lilie // už zas jíti do kavárny Slávie* (Ужо зноў ірваць у снах бледныя лілеі // ужо зноў ісці ў кафэ «Славія») [3, s. 119].

Нягледзячы на тое, што паэма «Эдысан» прысвечана асобе вынаходніка і ўсхваленню навуковых адкрыццяў, вобраз горада займае ў ёй значнае месца, уплывае на сюжэт і дазваляе раскрыць асноўную ідэю твору: *tisíc šílencu již táhlo zámorím // a jen Nero doved zapáliti Rím // tisíc vynálezu jde k nám za sezónu // jenom jeden z nich však byl ten Edisonův* (тысяча блазнаў цягнецца за мяжу // і толькі Нерон здолеў спаліць Рым // тысяча вынаходстваў ідуць да нас за сезон // толькі адзін з іх аднак быў Эдысана) [3, s. 113]. Расійская даследчыца С. А. Шэрлаімава адзначае: «Паэма аб геніяльным вынаходніку была адначасова і паэмай аб “магічнай прыгажосці” Прагі, якую расквеціла лямпачка Эдысана» [5, с. 47]. Даволі часта сустракаецца вобраз Прагі, які раскрываецца праз жыццё пражан. Аўтар паказвае распусных гараджан, у якіх адсутнічае духоўны складнік у існаванні, паколькі яны марнуюць свой час у шынках: *avšak noc se chvela jako prerie // pod údery hvezdné artillerie // které naslouchali u politých stolu // pijáci nad sklenicemi alkoholu // polonahé ženy v šate z pávích pér // melancholické jako v podvečer* (аднак ноч дрыжала як прэрыя // пад удары зорнай артылерыі // якую слухалі ля залітых сталоў // п'яніцы над шклянкамі алкаголю //

напаўаголеныя жанчыны ў сукенках з паўлінавых пёр // меланхолікі пад вечар) [3, s. 101]. У якасці антытэзы выступае апісанне паўсядзённага жыцця жыхароў Нью-Ёрка, якія займаюцца развіццём цывілізацыі. Паэт выкарыстоўвае рэфрэн, які дазваляе засяродзіць увагу на інтэлектуальным багацці прадстаўнікоў навукі: *pohled'te jak tisíc lidí klidně žije // ne to není práce ani energie // je to dobrodružství jako na moři // uzamykati se v laboratoři // pohled'te jak tisíc lidí klidně žije // ne to není práce to je alchymie* (паглядзіце як тысячы людзей спакойна жывуць // не гэта ані праца ані энергія // гэта прыгода як на моры // закрывацца ў лабараторыі // паглядзіце як тысячы людзей спакойна жывуць // гэта ўжо не праца гэта алхімія) [3, s. 112]. У пятай частцы падаецца вобраз магічнай і чароўнай Прагі, якая бачыцца лірычнаму герою ў якасці горада разнастайных ценяў: *pozoruje stíny v dálce na nábreží // stíny sebevrahu pro než není lék // stíny starých poulicních nevestek // stíny aut jež porážely stíny peší // stíny chudáku jež bloudí bez přístřeší // stíny hrbatých na rohu ulice // stíny plné rudých vředu příjice // stíny zabitých jež budou bloudit navždy* (сачу за ценямі ўдалечыні на набярэжнай // цені самазабойцаў ад якіх няма выпатавання // цені старых вулічных прастытутаў // цені машын што збілі цені пешаходаў // цені беднякоў якія блукаюць без прыстанку // цені гарбатых на рагу вуліцы // цені поўныя рудых язваў сіфіліса // цені забітых якія будуць блукаць назаўсёды) [3, s. 117]. Характарыстыка разбэшчанага і амаральнага жыцця змяняецца на жаданне аўтара ўбачыць прыгажосць гарадскога асяроддзя: *na shledanou stíny v dálce na nábreží // stíny casu na nějž není žádný lék // sladké stíny snů a vzpomínek // stíny modra nebe v očích krásné ženy // stíny stínů hvězd v zrcadle vodní peny // stíny citu jež jsou dosud bez jmen* (бывайце цені ўдалечыні на набярэжнай // цені часу ад якога няма ніякіх лекаў // салодкія цені сноў і успамінаў // цені сіняга неба ў вачах прыгожай жанчыны // цені ценяў зорак у люстэрку воднай пены // цені пачуццяў якія дагэтуль безыменныя) [3, s. 118–119]. В. Нэзвал адзначае, што, нягледзячы на тэхнічнае і навуковае развіццё, у лёсах гараджан дагэтуль прысутнічаюць змрочныя падзеі: *stíny dechu dosud nezrozených dětí // stíny matek modlících se za syny // stíny preludu po mestech ciziny // stíny rozkoší jež ruší spánek vdově // stíny preludu a touhy po domově* (цені духаў дагэтуль ненароджаных дзяцей // цені мацярэй што моляцца за сыноў // цені фантомаў у чужых гарадах // цені асалоды якая перашкаджае сну ўдоў // цені бачанняў і суму па радзіме) [3, s. 119].

Такім чынам, паэма В. Нэзвала «Эдысан», напісаная ў рэчышчы паэтысцкага кірунку, спалучае ў сабе рысы паэтызму і сюррэалізму. Аўтар захапляецца развіццём цывілізацыі і новымі адкрыццямі, а таму ўсхваляе навуку. У антытэзе са станоўчымі зменамі ў грамадстве пададзены вобразы звычайных пражскіх жыхароў, якія вядуць распуснае і амаральнае жыццё.

У творы зроблены акцэнт на трох асноўных вобразах, якія сустракаюцца на працягу ўсяго сюжэта: вобраз вынаходніка, паэта і горада. Значнае месца займае апісанне гарадской прасторы. Асабліваецца дадзенай паэмы заключаецца ў тым, што В. Нэзвал асноўным месцам дзеяння робіць чэшскую сталіцу, аднак не называе Прагу, узгадваючы толькі знакамітыя пражскія топасы і раёны (мост Легіёнаў, Влтава, Градчаны, Кашыржы, кафэ «Славія»). Вобраз горада паказаны і праз

увядзенне вобразаў ніжэйшых слаёў (жабаркі, самазабойцы, жанчыны лёгкіх паводзін), якія насяляюць Прагу. У супрацьпастаўленне гэтаму пададзена апісанне прагрэсіўнага жыцця навукоўцаў.

Спалучэнне паэтыцкіх і сюррэалістычных рысаў у паэме «Эдысан» дазволіла В. Незвалу стварыць змрочны вобраз горада, у якім адбываюцца адмоўныя падзеі. Аднак аўтар спадзяецца на станоўчыя змены ў жыцці гараджан, што магчыма толькі з дапамогай навукова-тэхнічнага прагрэсу.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Лапшовичка М.* Витезслав Незвал – защита «Удивительного волшебника» [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <https://ruski.radio.cz/vitezslav-nezval-zashchita-udivitelnogo-volshebника-8069273>. Дата доступу: 12.09.2024.
2. *Будагова Л. Н.* Витезслав Незвал [1900 – 1958]: очерк жизни и творчества / АН СССР, Ин-т славяноведения. М. : Наука, 1967.
3. *Nezval V. Edison / Vítězslav Nezval.* Praha: Českosl. spis., 1982.
4. *Будагова Л. Н.* На чаше весов истории Витезслав Незвал (26.V.1900 – 6.IV.1958) / Л. Н. Будагова // Славянский альманах. 2001. С. 369–376.
5. *Шерлаимова С. А.* Витезслав Незвал. М.: Высшая школа, 1968.